

نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، سال نوزدهم، شماره ۵۴، پاییز ۹۸

ارائه مدل توسعه کارآفرینی زنان با رویکرد توسعه پایدار روستایی در استان گلستان

دریافت مقاله: ۹۶/۱۱/۱۶ پذیرش نهایی: ۹۷/۴/۲۸

صفحات: ۱۴۷-۱۶۶

نفیسه ورکیانی پور: دانشجوی دکتری کارآفرینی، واحد علی آباد کتول، دانشگاه آزاد اسلامی، علی آباد کتول، ایران.

Email: Nafiseh_kiani56@yahoo.com

سید محمدرضا حسینی: استادیار گروه اقتصاد، واحد علی آباد کتول، دانشگاه آزاد اسلامی، علی آباد کتول، ایران^۱.

Email: Mehranhosseini@gmail.com

روح الله سمیعی: استادیار گروه مدیریت، واحد علی آباد کتول، دانشگاه آزاد اسلامی، علی آباد کتول، ایران.

Email: Roohalla.samiee@gmail.com

مجید اشرفی: استادیار گروه حسابداری، واحد علی آباد کتول، دانشگاه آزاد اسلامی، علی آباد کتول، ایران.

Email: Mjd_ashrafi@yahoo.com

چکیده

زنان نقش مهمی در ارتقای اشتغال و بهبود وضعیت اقتصادی جامعه ایفا می کنند؛ بنابراین، هویت دادن و استقلال بخشیدن به آنان و فراهم کردن زمینه مشارکت فعال آن‌ها در امور مختلف اقتصادی - اجتماعی به خصوص فعالیت‌های کارآفرینی، عامل مهمی در انگیزش بیشتر این نیروی عظیم در چرخه‌های تولیدی اجتماعی را دارا می‌باشد. در ابتدا به بررسی و تجزیه و تحلیل مشخصه‌های جمعیت‌شناختی خبرگان پرداخته شد، سپس مؤلفه‌های توسعه پایدار روستایی و توسعه کارآفرینی زنان شناسایی شده را با استفاده از نظر خبرگان (که ۱۰ نفر از زنان برتر کارآفرین استان گلستان هستند) و به کمک روش دلفی فازی و انجام فازی زدایی غربال و مؤلفه‌های متغیرهای موردنظر انتخاب گردید، همچنین روایی و پایایی پرسشنامه‌ها با استفاده از آلفای کرونباخ مورد بررسی و نرمال بودن توزیع مؤلفه‌ها توسط آزمون کولموگورونوف - اسمیرنوف و آزمون t - استودنت انجام گرفت. در بخش اول مقاله با استفاده از روش فرآیند تحلیل سلسله مراتبی و با بهره‌گیری از نرم‌افزار Expertchoice به اولویت‌بندی و رتبه‌بندی ابعاد و مؤلفه‌های توسعه کارآفرینی زنان و توسعه پایدار روستایی (توسط ۱۹۸ نفر از زنان کارآفرین استان گلستان) پرداخته شد در بخش دوم مقاله برای سنجش روابط بین توسعه کارآفرینی زنان بر اساس توسعه پایدار روستایی از تحقیق همبستگی و معادلات ساختاری برای آزمون تحلیل عاملی و روش آزمون تحلیل عاملی با استفاده از نرم‌افزار Smart pls2 استفاده گردید که این ارتباط معنی‌دار بود، زیرا در تحقیق همبستگی نه تنها روابط بین متغیرها را می‌توان کشف کرد بلکه نوع و میزان ارتباط متغیرها با یکدیگر نیز از این طریق به دست می‌آید و سپس به بحث و تفسیر نتایج پرداخته و مدل توسعه کارآفرینی زنان با رویکرد توسعه پایدار روستایی ارائه گردید. نتایج نشان داد که به طور کلی فعالیت‌های کارآفرینی زنان، زمینه‌های کاهش فقر در روستاها را فراهم نموده و به سوی توسعه پایدار روستایی سوق داده است.

کلید واژگان: توسعه پایدار روستایی، زنان کارآفرین، توسعه کارآفرینی زنان.

۱. نویسنده مسئول: گلستان، علی آباد کتول، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علی آباد کتول، گروه اقتصاد. ۰۹۱۱۱۷۱۶۹۶۰

مقدمه

افزایش مهاجرت مردان روستایی به شهرها و مراکز صنعتی، لزوم مشارکت زنان در فعالیتهای تولیدی را نمایان تر می‌سازد. با این همه، زنانی نیز هستند که از امکاناتی محدودتر برخوردارند، زیرا یا سرپرست مرد خانوار را از دست داده‌اند و یا از حمایت آن‌ها به دلایل مختلف بی‌بهره‌اند و با فقر دست به گریبان‌اند. یکی از مهم‌ترین راهکارها برای از بین بردن فقر زنان، توانمندسازی آن‌هاست که راهی برای هدایت زنان به سوی فعالیتهای تولیدی و درآمدزاست (طالب و همکاران، ۱۳۸۶). توانمندسازی فرآیند پویایی است که طی آن زنان سعی می‌کنند تا ساختارهایی را که آن‌ها را در حاشیه نگاه می‌دارد، دگرگون سازند (ربیعی و همکاران، ۱۳۹۲).

بررسی‌های انجام شده طی چند دهه‌ی گذشته نشان می‌دهد که زنان از امکانات لازم برای توانمندی و گاه فقر برخوردار نیستند، زیرا وجود موانع و محدودیت‌های فراوان بر سر راه تغییر و تحول پایگاه اقتصادی و اجتماعی زنان، هرگونه تلاشی را برای از بین بردن فقر آنان با مشکل مواجه ساخته است (نامجویان شیرازی، ۱۳۹۳)، زیرا زنان کارآفرین بسیاری از نقش‌های اجتماعی و اقتصادی داخل خانه را به خوبی نقش‌های اجتماعی و اقتصادی خارج از خانه، ایفا می‌کنند؛ اما متأسفانه سهم آن‌ها مشخص نشده است. آنان از برنامه‌های توسعه پایدار روستایی محروم مانده‌اند و تنها امور مربوط به مراقبت از بچه‌ها، تغذیه و غیره به ایشان نسبت داده شده است. این مسأله باعث گردیده تا طراحان و برنامه‌ریزان از پتانسیل خاص زنان کارآفرین غفلت نمایند (منصورآبادی و همکاران، ۱۳۸۵). تأمین مالی خرد می‌تواند با افزایش دارایی‌ها و قابلیت‌های زنان شرکت‌کننده، فرصت مشارکت و تصمیم‌گیری درباره مسائل زندگی و قدرت تأثیرگذاری بر محیط اطرافشان را فراهم کند؛ یعنی موجب توانمندسازی آنان شود (علاءالدینی و همکاران، ۱۳۸۹). توانمندسازی فرآیندی است که طی آن، زنان قادر به سازماندهی می‌شوند، اعتماد به نفس خود را ارتقا می‌بخشند و از حقوق خود در ارتباط با انتخاب آزاد و کنترل بر منابع استفاده می‌کنند (رضائی‌مقدم و همکاران، ۱۳۹۳)؛ یعنی توانمندسازی زنان به صورت بهبود توانایی زنان برای دسترسی به بهداشت، آموزش، فرصت کسب و کار، حقوق و مشارکت سیاسی تعریف می‌شود (Green et al, 2015).

یکی از ابعاد فضایی توسعه‌ی پایدار، توسعه پایدار روستایی است که با توجه به شرایط متفاوت محیطی، اقتصادی و اجتماعی زیست بومها برنامه‌ریزان منطقه‌ای، محلی و روستایی به آن توجه خاص کرده‌اند (فال-سلیمان و همکاران، ۱۳۹۲). در چند سده‌ی اخیر و با رشد پرشتاب صنعت و فناوری در جهان، عقب‌ماندگی مناطق روستایی بیشتر عیان گردیده است. از آنجایی که عموماً روستاییان نسبت به شهرنشینان دارای درآمد کمتری هستند و از خدمات اجتماعی ناچیزی برخوردار می‌باشند. اقشار روستایی، کم‌درآمدتر و آسیب‌پذیرتر محسوب می‌شوند که بعضاً منجر به مهاجرت آنان به سمت شهرها نیز می‌شود، بنابراین برای رفع فقر شدید مناطق روستایی، ارتقاء سطح و کیفیت زندگی روستاییان، ایجاد اشتغال و افزایش بهره‌وری آنان، تمهید توسعه پایدار روستایی متولد گردید (یاری اردکول و همکاران، ۱۳۹۰). در واقع رسالت برنامه‌های توسعه‌ی روستایی پایدار، ارتقای توانایی جوامع روستایی برای نیل به توسعه، رشد و بهبود کیفیت زندگی و حفاظت از منابع طبیعی است؛ که این امر با تخصیص هدفمند منابع مالی و فنی به مناطق دارای بیشترین نیاز و نیز از طریق

انجام دادن اقداماتی رخ می‌دهد که بالاترین زمینه را دارند (فال‌سلیمان و همکاران، ۱۳۹۲). در دنیای کنونی، با توجه به ساختار نظام‌های بهره‌برداری کشاورزی و تسلط بهره‌برداری خانوادگی که بخش عمده‌ی نیروی کار آن را زنان تشکیل می‌دهند، دستیابی به اهداف توسعه بدون در نظر گرفتن قشر زنان امکان‌پذیر نیست، چرا که در مناطق روستایی، زنان در تولید محصولات کشاورزی از نقشی عمده برخوردارند (طالب و همکاران، ۱۳۸۶). بنابراین؛ مکاتب مختلف توسعه، سرمایه‌گذاری را از اصول بنیادین خود قلمداد می‌کنند. وجود سرمایه امکان بهره‌برداری و بهره‌وری از محیط پیرامون را فراهم می‌کند و به خصوص در نواحی روستایی، می‌تواند توسعه‌ی پایدار را به همراه داشته باشد. امروزه جهت دستیابی به پارادایم توسعه‌ی پایدار روستایی، برنامه‌ریزان روستایی بیش از هر چیز بر توانمندسازی گروه‌های هدف (اقتدار کم درآمد، زنان بی‌سرپرست، کارگران بی‌زمین و کشاورزان خرده‌پا و غیره) تأکید و اعتقاد دارند فقر از جهات مختلف در حال حاضر مهم‌ترین تهدیدکننده‌ی محیط زیست می‌باشد (محمدی یگانه و همکاران، ۱۳۹۳). به طور معمول در فرآیند توسعه یکی از اولین عناصری که به نحو مستقیم یا غیرمستقیم به اجتماع محلی تزریق می‌شود، منابع مالی و اعتبارات است (علیرضائزاد و حایری، ۱۳۹۰)، از طرفی در حال حاضر راهبردهای مختلف توسعه بر مشارکت مردمی به طور اعم و زنان به عنوان نیمی از جمعیت جامعه به طور اخص به عنوان تضمین موفقیت هر نوع برنامه توسعه‌ای تأکید می‌نمایند (زارع و همکاران، ۱۳۹۱). بنابراین توانمندسازی زنان کارآفرین از مهم‌ترین سیاست‌های توسعه‌ی روستایی در عصر حاضر است (فقیری و همکاران، ۱۳۹۳).

امروزه توسعه پایدار روستایی در کشورهای در حال توسعه با مسائل و چالش‌های متعددی مواجه می‌باشد، چرا که راهبردهای گذشته در زمینه توسعه پایدار روستایی کاملاً موفقیت‌آمیز نبوده و نتوانسته‌اند مسائلی همچون فقر، اشتغال، بهداشت، امنیت غذایی و پایداری محیط زیست را تأمین کنند. این راهبردها در توزیع منافع حاصل از رشد و توسعه نیز موفق نبوده و سبب ایجاد مشکلات متعددی در این کشورها شده است (Abotaleb, 2008: 145). این مسأله باعث می‌شود که در دهه‌های اخیر رویکرد کارآفرینی به عنوان یکی از راهبردهای توسعه پایدار روستایی مورد توجه قرار گرفته و نظریه‌پردازان، برنامه‌ریزان و مجریان دولتی درصدد برآیند تا با ارائه راهکارها و روش‌های جدید، از معضلات و مسائلی که این نواحی گریبانگیر آن هستند، بکاهند (Chowdhury, 2007: 240). اهمیت بحث کارآفرینی به حدی است که اقتصاددانان، کارآفرینان را موتور رشد و توسعه‌ی اقتصادی جامعه می‌دانند (Gurol et al, 2006: 25-38) و دانشمندان مدیریت آن‌ها را از مهم‌ترین عوامل تحول و نوآوری‌های سازمانی در عصر حاضر به شمار می‌آورند. لذا هر محیطی که افرادش برخوردار از تفکر و هنر کارآفرینی باشند، اقتصادی پویا و متنوع خواهند بود (Kazemi et al, 2008: 25-38). با توجه به اهمیت کارآفرینی، بررسی‌های وضعیت اقتصادی گویای این مهم است که توسعه و رشد کارآفرینی در امور روستایی، یکی از مهم‌ترین راه‌های بهبود مشکلات اقتصادی کشورهای در حال توسعه و پیشگیری از تسریع شدن آن در آینده است. بدین منظور برای رسیدن به توسعه ملی در کارآفرینی، زیرساختی مناسب ضروری می‌باشد (سیه‌پناه، ۱۳۹۱: ۶). از این رو، حفظ جمعیت روستایی و رونق بخشیدن به رشد آن به منظور رسیدن به ابعاد مختلف توسعه اقتصادی نیازمند کارآفرینی کوچک و متوسط مقیاس است (Islam, 2009: 1-2). به طوری که در نظریه‌های اقتصادی، به فعالیت‌های خودجوش اقتصادی در قالب کارآفرینی در

مناطق روستایی توجه ویژه می‌شود. در همین زمینه، ورتمن اشاره می‌کند که توسعه اقتصادی روستایی و کارآفرینی با یکدیگر ارتباط تنگاتنگ دارند (Heriot et al, 2002: 2). بنابراین کارآفرینی روستایی راهکاری جدید در نظریه‌های توسعه برای توانمندسازی و ظرفیت‌سازی مناطق روستایی در کشورهای در حال توسعه مانند ایران و همین‌طور راهکاری برای دستیابی به توسعه پایدار به شمار می‌رود، اما بیشتر این جوامع از آمادگی لازم برای تأمین نیازهای ضروری مانند سرمایه، فناوری و اطلاعات برخوردار نیستند. در نتیجه، برای کمک به جوامع روستایی در این کشورها و همین‌طور کشور ایران، نیاز به بسترسازی برای کارآفرینی است که خود نیازمند شناخت متغیرهای وابسته و رابطه‌ی میان آنهاست. دهستان مرحمت‌آباد شمالی در شمال غربی شهرستان میاندوآب واقع شده و با توجه به هم‌جواری با دریاچه ارومیه، طی سال‌های اخیر با کاهش سطح اراضی و شورشدگی زمین‌های کشاورزی و ناپایداری روستاها به دلیل انتقال نمک از دریاچه مواجه بوده است، لذا مردم این دهستان جهت مقابله با این بحران محیطی و افزایش درآمد و پایداری روستاها و جلوگیری از مهاجرت دائمی و فصلی جوانان روستایی اقدام به کارآفرینی و ایجاد مشاغل جدید غیرکشاورزی در زمینه‌های مختلف در سطح روستاها نموده‌اند. با توجه به مطالب بیان شده در این تحقیق، هدف اصلی ارائه‌ی مدل توسعه کارآفرینی زنان با رویکرد توسعه پایدار روستایی می‌باشد که بتوانیم تا حدودی چالش‌های به وجود آمده را برطرف کنیم.

مفاهیم و مبانی نظری

واژه‌ی کارآفرینی از کلمه فرانسوی "Entreprendre" به معنای متعهد شدن نشأت گرفته است. بنا بر تعریف واژه‌نامه وبستر: کارآفرین کسی است که متعهد می‌شود مخاطره‌های یک فعالیت اقتصادی را سازماندهی و اداره‌ی آن را تقبل کند (احمد پورداریانی، ۱۳۸۷: ۴) و ابزار تولید را برای ترکیب و تولید محصولات قابل عرضه به بازار، خریداری کند (Lord kipnidzet, 2005: 25). کارآفرینی فرآیند خلق چیز نوپا و باارزش، با صرف وقت و تلاش بسیار و پذیرش ریسک‌های مالی، روحی و اجتماعی برای به دست آوردن منافع مالی، رضایت شخصی و استقلال می‌شود (اکبری، ۱۳۸۷: ۷۹). به عبارت دیگر، به عنوان یک وسیله نقلیه برای نوآوری و تغییر نیروی اصلی توسعه اقتصادی و تولید رشد در نظر گرفته شده است (Maia et al, 2005: 1). امروزه در اکثر کشورهای مختلف توجه خاصی به افراد موفق و کارآفرینان می‌شود و تقویت نوآوری‌ها و موفقیت‌ها و ایجاد بستر مناسب برای این امر از ابزارهای پیشرفت اقتصادی کشورها و به ویژه کشورهای در حال توسعه به شمار می‌آید؛ زیرا فعالیت کارآفرینی با اثربخشی زیاد منجر به توسعه اقتصادی (ایجاد اشتغال، نوآوری در فعالیت‌ها، رقابت‌پذیری و غیره) می‌شود (Otto, 2009: 25-38). در همین رابطه دیوید مک‌کله‌لند معتقد است که عامل عمده عقب‌ماندگی اقتصادی در کشورهای در حال توسعه مربوط به عدم درک خلاقیت‌های فردی است، بنابراین در جوامع روستایی، افراد موفق در مقام کارآفرین، می‌توانند عوامل مختلف تولید را گرد آورند و با تلاش و کوشش‌های خلاقانه خود فعالیت‌ها را به موفقیت سوق دهند. بدیهی است که انگیزه فعالیت‌های کارآفرینی نفع شخصی است، اما ایجاد فضای مناسب برای کارآفرینی در سطح محلی (روستا)، منافع منطقه‌ای و ملی را نیز به دنبال دارد. به همین جهت امروزه صاحب‌نظران توسعه پایدار روستایی معتقدند که

برای تحقق توانمندسازی جامعه روستایی، تصمیم‌گیری و مدیریت روستایی بایستی در داخل خود جامعه محلی صورت گیرد و عوامل بیرونی نقش تسهیل‌گر را ایفا کنند (Najarzadet et al, 2009: 161). در همه جای دنیا و به ویژه کشورهای در حال توسعه، اصلی‌ترین کسب و کارها در اختیار روستاییان قرار دارد و آن‌ها اصلی‌ترین ایفاکنندگان نقش در اقتصاد کشورهای خود هستند (Markley, 2005; Poza, 2007: 14). با این حال، اغلب آن‌ها خصوصیتی مانند درون‌گرایی، انعطاف‌پذیری و ثبات در برابر تغییرات را دارند (Hall et al, 2001: 8) و به همین دلیل مایل به ریسک‌پذیری در قالب فالیتهای کارآفرینی نیستند (Johannisson, 2002: 28) و اغلب دارای شیوه زندگی سنتی و معیشتی‌ای هستند که مانع از نوآوری خلاقیت و کارآفرینی می‌شود و آنان به عنوان سرپرستان خانوارهای روستایی در شیوه‌ها و الگوهای سنتی کسب و کار فعالیت می‌کنند (Habbershon, 2006: 41). بنابراین، توسعه کارآفرینی روستایی پتانسیلی برای کمک به تنوع بخشی به درآمد و میزان تولیدات کشاورزی و غیرکشاورزی روستاییان است و فرصتهای مناسبی را برای کاهش ریسک معیشتی و افزایش امنیت غذایی پایدار در مناطق روستایی فراهم می‌کند و می‌تواند یکی از زمینه‌های مناسب برای ایجاد اشتغال در بخش‌های کشاورزی و غیرکشاورزی باشد. در کارآفرینی روستایی بخش خصوصی به عنوان مهم‌ترین عامل در توسعه پایدار اقتصادی روستا ایفای نقش می‌کند و دارای عناصر پایه‌ای است که تمرکز عمده آن‌ها فراهم کردن زیرساخت‌های اساسی روستا (سخت‌افزاری و نرم‌افزاری) می‌باشد و همچنین کاهش فقر و تسریع و زمینه‌های رشد اقتصادی روستا را به دنبال دارد (Allen et al, 2003: 12)، که شواهد محکمی مبنی بر وجود رابطه‌ی علی بین کارآفرینی، رشد اقتصادی و کاهش فقر دارد (Chowdhury, 2007: 240).

در همین رابطه دیدگاه‌ها و تعاریف مختلفی از کارآفرینی ارائه شده است که می‌تواند در توسعه پایدار روستایی متمرکز واقع شود. از دیدگاه پیروان مکتب سوداگری یا مرکانتلیست‌ها، بازرگانانی را که در کار تجارت طلا و نقره دست داشتند، کارآفرین می‌دانستند، فیزیوکرات‌ها یا طبیعت‌گرایان منشأ ایجاد ثروت را زمین و فعالان کشاورزی را کارآفرین می‌گفتند. کلاسیک‌ها، عوامل اصلی ثروت کارآفرینی را نیروی کار، سرمایه و مواد اولیه معرفی کرده‌اند و شومپیتر پدر کارآفرینی، آن را نیروی محرکه اقتصاد می‌داند (ایمانی، ۱۳۸۸: ۲۸). از دیدگاه مایا (۲۰۰۲)، کارآفرینی حاصل برخورد ویژگی‌های فردی کارآفرینان با محیطی است که در آن نشو و نما یافته‌اند (Archibong, 2004: 29) و همچنین عاملی در جهت کشف فرآیندهای نو و قبول مخاطرات و منافع آن (Hisrich et al, 2005: 8)، آگاهی از فرصت‌ها سودآور و کشف نشده (Lordkipanidze, 2005: 25) و بالاخره پایه و اساس توسعه به شمار می‌رود (Mohapatra et al, 2007: 163) و می‌تواند نقش مهم و اساسی در حرکت چرخ‌های توسعه اقتصادی نواحی روستایی داشته باشد (Duane, 2000: 236). به طور کلی، کارآفرینی را می‌توان فرآیندی پویا نامید که با بهره‌گیری از نیرو و انگیزه افراد در جهت خلق و اجرای ایده‌های نو حرکت می‌کند (Kuratko et al, 2007: 4). در چنین فضایی فردی می‌تواند به عنوان عامل رشد و توسعه و یکی از مهم‌ترین شاخص‌های تأثیرگذار در دستیابی به آینده مطلوب روستایی مطرح باشد (Mccline, 2004: 23). به طوری که توسعه‌ی درون‌زا را برای جوامع روستایی فراهم می‌کند تا با آینده‌ی آنان بیشتر درگیر شوند و به رها کردن توان بالقوه درونی‌شان بپردازند (Stockdale, 2006).

356). بنابراین کارآفرینی فرصت‌های جدیدی را برای کارآفرینان ایجاد می‌کند که می‌توانند درآمدشان را بهبود بخشند، دارایی و سرمایه‌ی خود را افزایش دهند و روی هم رفته، استاندارد زندگی در جوامع روستایی را در اقتصادی جدید در کسب و کارهای کوچک و متوسط رشد دهند (هاشمی و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۱۴-۹۳). کارآفرینی موضوعی است که به طور جدی در سال‌های گذشته مطرح شده و نزدیک به یک دهه است که در کشور ایران نیز، مطالعه در این زمینه آغاز شده است. استاهپولو (۲۰۰۴) در مقاله «کارآفرینی روستایی در اروپا»، یک چارچوب تحقیقی و دستور کار که مستخرج از یک کار تحقیقاتی در همین رابطه است، فرصت‌ها و محدودیت‌های کارآفرینی روستایی را شناسایی کرده است (Stathopoulou et al, 2004: 420). لی (۲۰۰۸) معتقد است که امروزه، تغییرات سریع در دنیای اقتصاد، در بسیاری از جوامع بر اهمیت پیگیری فرصت‌های کارآفرینانه برای ایجاد ثروت افزوده است (Li, 2008: 1). لی (۲۰۰۹) در پژوهش خود با روش تجربی به این نتیجه دست یافت که از جمله اصول محوری در ایجاد و نگهداری فضاهای کارآفرینی موفق، تلاش در جهت ایجاد فضایی کارآفرینی مطلوب به این شرط که در تعامل نزدیک با سیاست‌گذاران باشد. مایالورد کیپانیدزه در سال ۲۰۰۵ در مطالعه‌ای ضمن اشاره به کاهش اشتغال در بخش کشاورزی، افزایش مهاجرت‌های روستایی را یادآوری می‌کند. ایشان نشان می‌دهد که توسعه‌ی روستایی به طور روزافزونی با کارآفرینی در ارتباط است و کارآفرینی را به عنوان نیرویی برای رشد اقتصادی روستا معرفی می‌کند (Lordkipanidze, 2005).

فاضل بیگی و همکاران (۱۳۸۸)، در پژوهش خود نشان دادند که سیاست‌های تقویت ظرفیت فرهنگ تعاون و نظام تعاونی یک جامعه (از جمله مهارت‌ها و انگیزه‌های استفاده از فرصت‌ها)، تأثیر بسزایی در ارتقای سطح فعالیت‌های کارآفرینی خواهد داشت. در این باره دولت‌ها باید پشتیبانی‌های لازم را از جنبه‌های مختلف اقتصادی - که هادی و حامی افزایش سطوح فعالیت‌های تعاون و کارآفرینی هستند - به عمل آورند. فراهانی و همکاران (۱۳۹۰) در مقاله‌ای با عنوان «نقش کارآفرینی روستایی در توسعه پایدار روستایی» به این نتیجه رسیدند از راهکارهای مهم توسعه و توسعه پایدار روستایی ایجاد اشتغال و مهم‌ترین ابزار آن کارآفرینی است که باعث افزایش بهره‌وری افراد و منابع و در نتیجه سبب افزایش درآمد مردم و جامعه می‌شود. تحقیقات دیگر در جدول (۱) اشاره شده است.

جدول (۱) خلاصه‌ای از مطالعات انجام شده در زمینه کارآفرینی روستایی

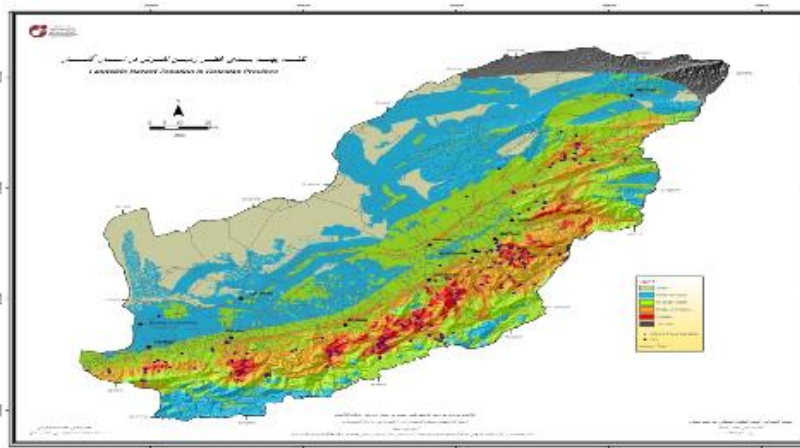
محقق و سال	عنوان	نتایج
رضوانی و همکاران (۱۳۸۷)	بررسی و تحلیل زمینه‌های کارآفرینی روستاییان در فرآیند توسعه نواحی روستایی در دهستان برآن جنوبی	جذب نیروی انسانی جوان، تخصصی و ماهر به نواحی روستایی و فعالیت‌های کشاورزی می‌تواند به عنوان راهکار اصلی و ایجاد و تقویت کارآفرینی این نواحی در راستای توسعه پایدار بسیار مؤثر باشد.

کارآفرینی روستایی راهکاری جدید در نظریه‌های توسعه برای توانمندسازی و ظرفیت‌سازی در مناطق روستایی با هدف کاهش شکاف بین شهر - روستا، ایجاد برابری اقتصادی، اجتماعی و محیطی و نهادی است.	اولویت‌بندی توسعه کارآفرینی در مناطق روستایی با استفاده از تکنیک پرومتری مطالعه موردی دهستان حومه بخش مرکزی شهرستان خدابنده	فرجی سبکبار و همکاران (۱۳۹۰)
دهیارها و شوراهای اسلامی در زمینه توسعه کارآفرینی روستایی عملکرد نسبتاً موفقی داشته‌اند، به طوری که موجب بهبود زیرساخت‌ها، رفتار و نگرش کارآفرینانه و غیره شده است.	تبیین نقش دهیارها و شوراهای اسلامی در توسعه کارآفرینی روستایی موردی: بهاباد یزد	هاشمی و همکاران (۱۳۹۰)
موانع اقتصادی و آموزشی به ترتیب مهم‌ترین موانع در مسیر توسعه کارآفرینی این قشر از جامعه می‌باشد.	اولویت‌بندی موانع توسعه کارآفرینی زنان کارآفرین شهرستان گرمسار	علیدوست و همکاران (۱۳۹۱)
موفقیت کارآفرینی تا حدودی مرتبط به خود فرد و نهاد رهبری می‌باشد، اما آشنایی با فرهنگ و یادگیری گروهی نیز از جمله موفقیت در برنامه توسعه کارآفرینی بوده است.	نقش کارآفرینی اجتماعی در میان کشاورزان مطالعه موردی کشاورزان کنیایی	Jenette et al (2010)
وجود سرمایه اجتماعی تمایل زنان از کارآفرینی خانوادگی را به کارآفرینان سازمانی افزایش می‌دهد و دسترسی و فاصله تا بازار نیز در آن تأثیر دارد.	نقش سرمایه اجتماعی در کارآفرینی زنان در مناطق روستایی مطالعه موردی کشور ویتنام	Jessiep et al (2012)

روش تحقیق

منطقه مورد مطالعه

منطقه‌ی مورد مطالعه تحقیق استان گلستان است که در شکل (۱) موقعیت جغرافیایی آن نشان داده شده است.

شکل (۱) منطقه مورد مطالعه

روش تحقیق از نوع هدف

بر اساس هدف، این تحقیق به صورت بنیادی و کاربردی می‌باشد. از آنجایی که در این تحقیق به کشف ماهیت پدیده‌ها و روابط بین متغیرها، اصول، قوانین و ساخت یا آزمایش تئوری‌ها و نظریه‌ها می‌پردازد و به توسعه‌ی مرزهای دانش رشته‌ی علمی کمک می‌نماید، این تحقیق بنیادی است و از آنجایی که با استفاده از

نتایج این تحقیق به بهبود و به کمال رساندن رفتارها، روش‌ها، ابزارها، وسایل، تولیدات، ساختارها و الگوهای مورد استفاده‌ی جوامع انسانی و توسعه‌ی دانش کاربردی در یک زمینه‌ی خاص می‌پردازد، این تحقیق کاربردی نیز می‌باشد.

روش تحقیق از نوع ماهیت

از طرفی با توجه به این که هدف تحقیقات توسعه دانش کاربردی، در یک زمینه خاص است و تحقیقات کاربردی، به سمت کاربرد عملی دانش، هدایت می‌شود. این تحقیق با توجه به این که از ابعاد و مؤلفه‌های الگوهای مطرح شده در زمینه‌ی توسعه کارآفرینی زنان به منظور ارائه یک مدل استفاده می‌نماید، از نظر هدف، تحقیق کاربردی و توسعه‌ای است. این تحقیق از لحاظ گردآوری داده و اطلاعات از نوع آمیخته است که شامل نخست تحقیق کیفی و روش دلفی فازی و سپس روش تحقیق کمی روش مدل معادلات ساختاری و آزمون تحلیل عاملی است.

روش گردآوری داده‌ها

در این تحقیق برای جمع‌آوری اطلاعات درباره مبانی نظری و ادبیات موضوع از روش مطالعات کتابخانه‌ای و ارائه الگو از روش مطالعات میدانی استفاده شده است. در مجموع روش‌های جمع‌آوری اطلاعات در این تحقیق عبارتند از: مطالعه کتب، نشریات و متون تخصصی از طریق جستجو در پایگاه‌های اطلاعاتی (اینترنت)، کتابخانه‌ها و ... به منظور دستیابی به مبانی نظری و در عین حال، استفاده از تجربه‌های گوناگون محققین دیگر؛ استفاده از مصاحبه نیمه ساختاریافته یا اساتید و خبرگان کارآفرینی در جهت اصلاح، بهبود و تأیید ابزار اندازه‌گیری پژوهش. نتایج مصاحبه‌ها در ادامه در بخش بررسی دیدگاه‌های خبرگان ارائه می‌گردد؛ استفاده از پرسش‌نامه به عنوان اصلی‌ترین ابزار جمع‌آوری اطلاعات برای دستیابی به داده‌های موردنظر.

جامعه و نمونه آماری

- ۱- متخصصان، خبرگان (۱۰ نفر از زنان کارآفرین برتر استان گلستان)
- ۲- جامعه آماری شامل زنان کارآفرین استان گلستان می‌باشد. در حال حاضر ۵۰۰ زن کارآفرین در استان گلستان مشغول به فعالیت می‌باشند که بر اساس جدول مورگان، تعداد ۱۹۸ نفر را به عنوان نمونه در نظر گرفتیم و به روش نمونه‌گیری تصادفی نامنظم انتخاب نمودیم.

روش تجزیه و تحلیل داده‌ها

در این پژوهش با استفاده از آمار توصیفی شامل توزیع فراوانی و نمودارهای مختلف و متغیرهای جمعیت-شناختی نمونه‌ی آماری (خبرگان و نمونه آماری) مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرد، سپس با استفاده از روش فرآیند سلسله تحلیل مراتبی با استفاده از نرم‌افزار Expert choice 11 مؤلفه‌های شناسایی شده در رابطه با توسعه کارآفرینی زنان و توسعه پایدار اجتماعی، وزن‌دهی، اولویت‌بندی و در مرحله بعد نرمال بودن داده‌ها با استفاده از آزمون کلو موگروف اسمیرنوف مورد ارزیابی و برای بررسی وضعیت مؤلفه‌های شناسایی شده از آزمون t و جهت سنجش روابط ساختاری ابعاد مدل توسعه کارآفرینی زنان با رویکرد توسعه پایدار روستایی از تحقیق همبستگی و مدلیابی معادلات ساختاری با استفاده از نرم‌افزار Smart PLS و آزمون تحلیل عاملی

جهت بررسی روابط بین متغیرها نیز مورد استفاده قرار می‌گیرد. در نهایت مدل نهایی الگوی تحقیق سنجش و برازش گردید.

روایی و پایایی

پس از طراحی اولیه پرسشنامه، جهت افزایش روایی از تعدادی از خبرگان بهره گرفته شد و برخی از مؤلفه‌های مربوط به زنجیره ارزش کارآفرینی و مورد جرح و تعدیل قرار گرفت. علاوه بر آن پرسشنامه روش AHP دارای شکل و ساختار ثابتی می‌باشد که در این تحقیق با توجه به پیچیدگی جدول AHP، نوع طراحی آن با استفاده از نظرات خبرگان تغییر کرده است که به این ترتیب پیچیدگی نهفته در جداول AHP تا حد زیادی از بین رفته است. همچنین با عنایت به این که در روش AHP نرخ ناسازگاری پاسخها محاسبه می‌شود و پاسخهای با نرخ ناسازگاری بالا کنار گذاشته می‌شود، به نوعی نشان‌دهنده‌ی پایایی پاسخها نیز می‌باشد. در نهایت روایی پرسشنامه‌های مربوط به مدل توسعه کارآفرینی زنان با رویکرد توسعه پایدار روستایی بر اساس نظر خبرگان و روایی همگرایی و پایایی با استفاده از روش آلفای کرونباخ و پایایی ترکیبی به دست آمده است.

نتایج

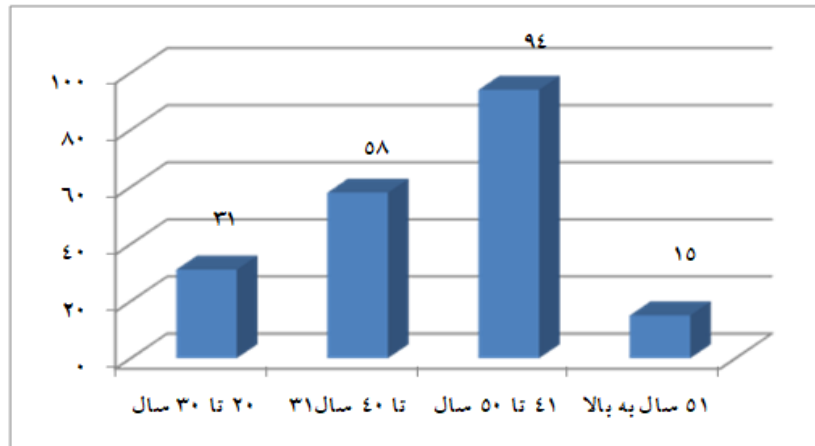
به منظور شناخت بهتر جامعه‌ای که در پژوهش مورد مطالعه قرار گرفته است، قبل از تجزیه و تحلیل داده‌های آماری لازم است این داده‌ها توصیف شوند. همچنین توصیف آماری داده‌ها، گامی در جهت تشخیص الگوی حاکم بر آنان و پایه‌ای برای تبیین روابط متغیرهایی است که در پژوهش به کار می‌رود (جدول (۲)).

سن

از میان پاسخ‌دهندگان به پرسشنامه از لحاظ سن، ۱۶ درصد بین ۲۰ تا ۳۰ سال، ۲۹ درصد بین ۳۱ تا ۴۰ سال، ۴۷ درصد بین ۴۱ تا ۵۰ سال، ۸ درصد ۵۱ سال به بالا بوده‌اند (شکل (۲)).

جدول (۲) فراوانی گروه‌های سنی کارآفرینان

سن	فراوانی	درصد فراوانی	درصد فراوانی تجمعی
۲۰ تا ۳۰ سال	۳۱	٪۱۶	٪۱۶
۳۱ تا ۴۰ سال	۵۸	٪۲۹	٪۴۵
۴۱ تا ۵۰ سال	۹۴	٪۴۷	٪۹۲
۵۱ سال به بالا	۱۵	٪۸	٪۱۰۰
جمع کل	۱۹۸		

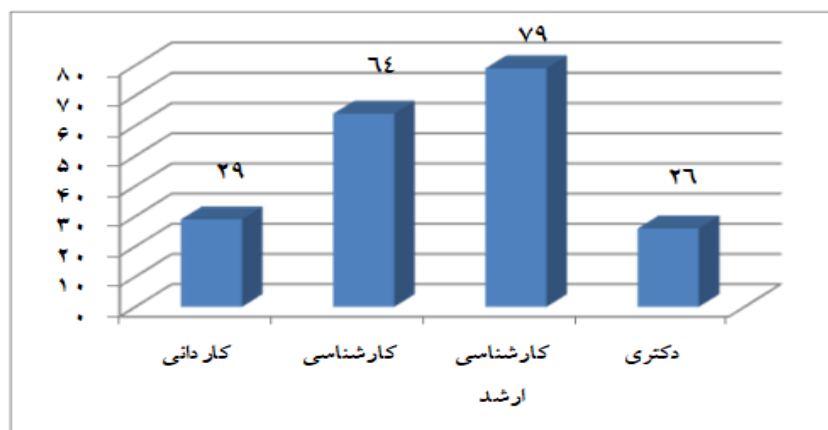
شکل (۲) فراوانی گروه‌های سنی

تحصیلات

از میان پاسخ‌دهندگان به پرسشنامه از لحاظ تحصیلات، ۱۵ درصد کاردانی، ۳۲ درصد کارشناسی، ۴۰ درصد کارشناسی ارشد، ۱۳ درصد دکتری بوده‌اند جدول (۳)، شکل (۳).

جدول (۳) فراوانی گروه‌های تحصیلات کارآفرینان

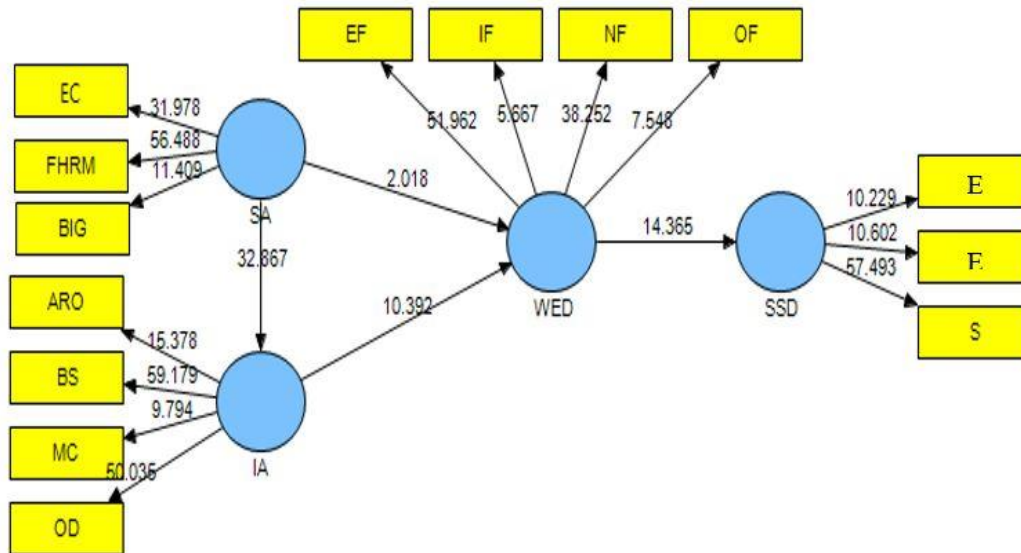
تحصیلات	فراوانی	درصد فراوانی	درصد فراوانی تجمعی
کاردانی	۲۹	٪۱۵	٪۱۵
کارشناسی	۶۴	٪۳۲	٪۴۷
کارشناسی ارشد	۷۹	٪۴۰	٪۸۷
دکتری	۲۶	٪۱۳	٪۱۰۰
جمع کل	۱۹۸		

شکل (۳) فراوانی گروه‌های تحصیلات

یافته‌های استنباطی

در این مقاله، مدل توسعه کارآفرینی زنان با رویکرد توسعه پایدار روستایی ارائه گردید که با توجه به مقدار به دست آمده برای GOF به میزان $0/۵۳۶$ برازش بسیار مناسب مدل کلی تأیید شد. شکل (۴) و جدول (۴).

شکل (۴) مدل ساختاری تحقیق همراه با ضرایب معناداری

جدول (۴) نتایج برازش مدل کلی

ارتباط	متغیرهای تحقیق	برازش
$0/۶۶۷$	$0/۴۳۰$	$0/۵۳۶$

توسعه پایدار روستایی

جدول (۵) از میزان نمرات کسب شده بین ۱ تا ۱۰ برای بدبینانه و خوش بینانه که باتوجه به نظر ۱۰ نفر از خبرگان در مورد میزان درجه اهمیت زیر معیارها و شاخص‌های توسعه پایدار اجتماعی بدست آمده است.

جدول (۵) انتخاب مناسب‌ترین معیار بر اساس روش دلفی فازی توسعه پایدار روستایی

مقدار معنی داری	میانگین هندسی		مقدار خوش بینانه		مقدار بدبینانه		ابعاد
	U_m^i	I_m^i	بیشترین	کمترین	بیشترین	کمترین	
اکولوژی							
۹/۶۱	۸/۹۷	۵/۰۹	۱۰	۸	۸	۳	میزان احترام و پای‌بندی به محیط زیست و میزان احترام به نقش افراد در محیط زیست
۳/۸۰	۶/۹۶	۴/۶۰	۹	۴	۶	۳	میزان هزینه تحقیق در امور زیست محیطی
۹/۳۵	۸/۲۳	۵/۶۷	۹	۶	۷	۱	وضعیت کاربری اراضی، میزان فرسایش خاک و کیفیت هوا
۳/۷۶	۵/۵۶	۳/۵۲	۶	۴	۴	۲	نسبت سطح زمین اجاره‌ای به اراضی زراعی
۹/۴۸	۹/۵۶	۶/۰۴	۱۰	۸	۸	۴	نسبت سطح مناطق حفاظت شده به کل منطقه و نسبت گونه‌های در معرض خطر به کل گونه‌های موجود در منطقه
اجتماعی							
۹/۳۶	۹/۰۷	۴/۸۹	۱۰	۸	۸	۳	تراکم جمعیت، نرخ رشد، بعد خانوار و رقم خالص مهاجرت
۲/۹۵	۶/۴۲	۴/۰۹	۷	۴	۵	۴	دسترسی به مراکز بهداشتی و نسبت افراد تحت پوشش بیمه درمانی
۱۰/۴۸	۸/۵۶	۴/۹۸	۱۰	۸	۸	۲	درصد کل باسوادی و درصد باسوادی زنان
۸/۱۲	۹/۴۵	۶/۱۹	۱۰	۷	۸	۴	نگرش افراد نسبت به مشارکت و میزان همیاری و مشارکت در امور زراعی
۴/۲۰	۵/۶۴	۳/۶۸	۷	۴	۵	۲	میزان خسارت مالی و جانی بلاهای طبیعی
اقتصادی							
۸/۹۴	۹/۵۸	۵/۴۴	۱۰	۸	۸	۴	درآمد سرانه و نسبت اعتبارات کشاورزی به سطح زیرکشت
۹/۴۸	۹/۵۶	۶/۰۴	۱۰	۸	۸	۴	میزان اشتغال در بخش کشاورزی و منابع طبیعی و میزان ثبات شغلی
۱۰/۸۲	۸/۳۷	۵/۷۹	۹	۷	۸	۳	میزان بهره‌برداری پایدار از منابع طبیعی و بهره‌وری نیروی کار در بخش کشاورزی

* حد آستانه = ۷/۷۲

با توجه به این که مقدار حد آستانه که از میانگین ستون مقدار معنی‌داری (۷/۷۲) به دست آمده است. بنابراین از میان ۱۳ بعد موجود، در بعد اکولوژی: میزان احترام و پای‌بندی به محیط زیست و میزان احترام به نقش افراد در محیط زیست، میزان هزینه تحقیق در امور زیست محیطی، نسبت سطح زمین اجاره‌ای به اراضی زراعی؛ در بعد اجتماعی: دسترسی به مراکز بهداشتی و نسبت افراد تحت پوشش بیمه درمانی، میزان خسارت مالی و جانی بلاهای طبیعی و در بعد اقتصادی: میزان اشتغال در بخش کشاورزی و منابع طبیعی و میزان ثبات شغلی در مقایسه با سایر ابعاد مقدار معناداری آن‌ها کمتر از حد آستانه (۷/۷۲) می‌باشد، حذف خواهند شد. بنابراین سایر ابعاد با توجه این که مقدار معناداری آن‌ها بیشتر از حد آستانه می‌باشد، انتخاب شد.

توسعه کارآفرینی زنان

جدول (۶) از میزان نمرات کسب شده بین ۱ تا ۱۰ برای بدبینانه و خوش بینانه که باتوجه به نظر ۱۰ نفر از خبرگان در مورد میزان درجه اهمیت زیر معیارها و شاخص‌های توسعه کارآفرینی زنان به دست آمده است.

با توجه به اینکه مقدار حد آستانه که از میانگین ستون مقدار معنی‌داری (۷/۳۳) به دست آمده است. بنابراین از میان ۲۰ بعد موجود، ابعاد: عکس‌العمل مثبت نسبت به مشکلات و موانع، استقلال‌طلبی، ارتباط با انجمن‌های تخصصی زنان، ارتباط با انجمن‌های تجاری، استفاده از تجارت الکترونیک در کسب و کارها، استفاده از تجارب دیگر کشورهای عضو سازمان توسعه و همکاری اقتصادی، تشویق مدیریت به خلاقیت و نوآوری، توسعه گروه‌های کارآفرینی در مقایسه با سایر ابعاد مقدار معناداری آن‌ها کمتر از حد آستانه (۷/۳۳) می‌باشد حذف خواهند شد. بنابراین سایر ابعاد با توجه به اینکه مقدار معناداری آن‌ها بیشتر از حد آستانه می‌باشد، انتخاب خواهند شد. جدول (۶).

جدول (۶). انتخاب مناسب‌ترین معیار بر اساس روش دلفی فازی توسعه کارآفرینی زنان

مقدار معنی‌داری	میانگین هندسی		مقدار خوش بینانه		مقدار بدبینانه		ابعاد
	U_m^i	I_m^i	بیشترین	کمترین	بیشترین	کمترین	
							عوامل فردی
۳/۷۶	۵/۵۶	۳/۵۲	۶	۴	۴	۲	عکس‌العمل مثبت نسبت به مشکلات و موانع
۸/۹۴	۹/۵۸	۵/۴۴	۱۰	۸	۸	۴	تحمل ابهام و مرکز کنترل داخلی
۱۰/۵۴	۸/۷۷	۵/۷۵	۱۰	۸	۸	۳	توفیق‌طلبی و مسئولیت‌پذیری
۹/۴۸	۹/۵۶	۶/۰۴	۱۰	۸	۸	۴	خلاقیت و مخاطره‌پذیری
۲/۹۵	۶/۴۲	۴/۰۹	۷	۴	۵	۴	استقلال‌طلبی
							عوامل شبکه‌ای
۱۰/۳۰	۸/۷۷	۵/۵۹	۱۰	۸	۸	۳	تأسیس شبکه‌های کاری و اطمینان از هماهنگی بین بخش‌های دولتی و غیردولتی
۵/۲۷	۵/۵۶	۳/۶۸	۶	۴	۵	۲	ارتباط با انجمن‌های تخصصی زنان
۹/۳۶	۹/۰۷	۴/۸۹	۱۰	۸	۸	۳	گسترش شبکه‌ها و انجمن‌های کارآفرینان
۳/۸۰	۶/۹۶	۴/۶۰	۹	۴	۶	۳	ارتباط با انجمن‌های تجاری
۸/۱۰	۸/۷۴	۴/۷۸	۱۰	۷	۷	۱	ارتباط با مشاوران تخصصی
							عوامل محیطی
۸/۶۶	۸/۵۵	۵/۵۹	۱۰	۷	۸	۳	قوانین و سیاست‌ها و خط‌مشی‌ها
۹/۴۸	۹/۵۶	۶/۰۴	۱۰	۸	۸	۴	افزایش دسترسی به شبکه‌های حمایتی دولت و اصلاح ساختار بخشی خدمات
۵/۰۳	۶/۴۲	۴/۳۶	۷	۴	۶	۳	استفاده از تجارت الکترونیک در کسب و کارها
۹/۲۰	۹/۲۸	۵/۶۸	۱۰	۸	۸	۴	ایجاد فرهنگ رسمی و غیررسمی و ارتقای فرهنگ خوداشتغالی و کارآفرینی
۴/۲۰	۵/۶۴	۳/۶۸	۷	۴	۵	۲	استفاده از تجارب دیگر کشورهای عضو سازمان توسعه و همکاری اقتصادی

عوامل سازمانی							
۹/۳۶	۹/۰۷	۴/۸۹	۱۰	۸	۸	۳	توزیع عادلانه اختیارات و مسئولیت‌ها
۱۰/۱۳	۸/۷۷	۵/۴۶	۱۰	۸	۸	۳	حمایت مدیریت در کارآفرینی و کارآفرینان
۲/۹۵	۶/۴۲	۴/۰۹	۷	۴	۵	۴	تشویق مدیریت به خلاقیت و نوآوری
۴/۲۰	۵/۶۴	۳/۶۸	۷	۴	۵	۲	توسعه گروه‌های کارآفرینی
۱۰/۸۸	۸/۲۷	۵/۷۹	۹	۷	۸	۳	تفویض اختیار و فرصت زمانی کافی در کارآفرینی

*حد آستانه = ۷/۳۳

جدول (۷) اولویت‌بندی مؤلفه‌های توسعه پایدار روستایی

رتبه نهایی	وزن نهایی	رتبه	وزن مؤلفه - های فرعی	مؤلفه‌های فرعی	وزن مؤلفه - های اصلی	مؤلفه‌های اصلی
۴	۰/۱۲۹	۱	۰/۴۰۹	وضعیت کاربردی اراضی، میزان فرسایش خاک و کیفیت هوا	۰/۳۱۶	اکولوژی
۷	۰/۰۴۴	۷	۰/۱۳۹	نسبت سطح مناطق حفاظت شده به کل منطقه و نسبت گونه‌های در معرض خطر به کل گونه‌های موجود در منطقه		
۵	۰/۰۷۲	۵	۰/۲۲۸	تراکم جمعیت، نرخ رشد، بعد خانوار و رقم مهاجرت	۰/۶۸۴	اجتماعی
۶	۰/۰۷۱	۶	۰/۲۲۴	درصد کل باسوادی و درصد باسوادی زنان		
۱	۰/۲۵۷	۲	۰/۳۷۶	نگرش افراد نسبت به مشارکت و میزان همیاری و مشارکت در امور زراعی		
۲	۰/۲۳۲	۳	۰/۳۳۹	درآمد سرانه و نسبت اعتبارات کشاورزی به سطح زیرکشت	۰/۵۴۷	اقتصادی
۳	۰/۱۹۶	۴	۰/۲۸۶	میزان بهره‌برداری پایدار از منابع طبیعی و بهره‌وری نیروی کار در بخش کشاورزی		

نتایج تحلیل جدول (۷) محاسبه شده نشان می‌دهد که عامل نگرش افراد نسبت به مشارکت و میزان همیاری و مشارکت در امور زراعی با وزن نسبی ۰/۲۵۷ در رتبه اول و پس از آن عامل درآمد سرانه و نسبت اعتبارات کشاورزی به سطح زیرکشت با وزن نسبی ۰/۲۳۲ در رتبه دوم و میزان بهره‌برداری پایدار از منابع طبیعی و بهره‌وری نیروی کار در بخش کشاورزی با وزن نسبی ۰/۱۹۶ در رتبه سوم و وضعیت کاربردی اراضی، میزان فرسایش خاک و کیفیت هوا با وزن نسبی ۰/۱۲۹ در رتبه چهارم و تراکم جمعیت - نرخ رشد - بعد خانوار و رقم خالص مهاجرت با وزن نسبی ۰/۰۷۲ در رتبه پنجم و درصد کل باسوادی و درصد باسوادی زنان با وزن نسبی ۰/۰۷۱ در رتبه ششم و نسبت سطح مناطق حفاظت شده به کل منطقه و نسبت گونه‌های در معرض خطر به کل گونه‌های موجود در منطقه با وزن نسبی ۰/۰۴۴ در رتبه هفتم اهمیت قرار دارد.

جدول (۸) اولویت بندی مؤلفه های توسعه کارآفرینی زنان

رتبه نهایی	وزن نهایی	رتبه	وزن مؤلفه های فرعی	مؤلفه های فرعی	وزن مؤلفه های اصلی	مؤلفه های اصلی
۵	۰/۰۸۸	۱	۰/۲۸۰	تحمل ابهام و مرکز کنترل داخلی	۰/۳۱۶	عوامل فردی
۹	۰/۰۴۷	۳	۰/۱۵۰	توفیق طلبی و مسئولیت پذیری		
۸	۰/۰۵۰	۲	۰/۱۵۸	خلاقیت و مخاطره پذیری		
۱۰	۰/۰۴۶	۴	۰/۱۴۴	تأسیس شبکه های کاری و اطمینان از هماهنگی بین بخش های دولتی و غیردولتی	۰/۶۸۴	عوامل شبکه ای
۱۱	۰/۰۴۳	۵	۰/۱۳۷	گسترش شبکه ها و انجمن های کارآفرینان		
۱۲	۰/۰۴۲	۶	۰/۱۳۲	ارتباط با مشاوران تخصصی		
۱	۰/۱۶۳	۱	۰/۲۳۹	قوانین، سیاست ها و خط مشی ها	۰/۴۸۵	عوامل محیطی
۶	۰/۰۸۱	۵	۰/۱۱۹	افزایش دسترسی به شبکه های حمایتی دولت و اصلاح ساختاربخشی خدمات		
۲	۰/۱۴۶	۲	۰/۲۱۴	ایجاد فرهنگ رسمی و غیررسمی و ارتقای فرهنگ خوداشتغالی و کارآفرینی		
۷	۰/۰۷۰	۶	۰/۱۰۳	توزیع عادلانه اختیارات و مسئولیت ها	۰/۵۷۴	عوامل سازمانی
۳	۰/۱۱۶	۳	۰/۱۷۰	حمایت مدیریت از کارآفرینی و کارآفرینان		
۴	۰/۱۰۶	۴	۰/۱۵۵	تفویض اختیار و فرصت زمانی کافی در کارآفرینی		

نتایج تحلیل جدول (۸) محاسبه شده نشان می دهد که عامل قوانین - سیاست ها و خط مشی ها با وزن نسبی ۰/۱۶۳ در رتبه اول و پس از آن عامل ایجاد فرهنگ رسمی و غیررسمی و ارتقای فرهنگ خوداشتغالی و کارآفرینی با وزن نسبی ۰/۱۴۶ در رتبه دوم و حمایت مدیریت از کارآفرینی و کارآفرینان با وزن نسبی ۰/۱۱۶ در رتبه سوم و تفویض اختیار و فرصت زمانی کافی در کارآفرینی با وزن نسبی ۰/۱۲۹ در رتبه چهارم و تحمل ابهام و مرکز کنترل داخلی با وزن نسبی ۰/۰۸۸ در رتبه پنجم و افزایش دسترسی به شبکه های حمایتی دولت و اصلاح ساختاربخشی خدمات با وزن نسبی ۰/۰۸۱ در رتبه ششم و توزیع عادلانه اختیارات و مسئولیت ها با وزن نسبی ۰/۰۷۰ در رتبه هفتم و خلاقیت و مخاطره پذیری با وزن نسبی ۰/۰۵۰ در رتبه هشتم و توفیق طلبی و مسئولیت پذیری با وزن نسبی ۰/۰۴۷ در رتبه نهم و تأسیس شبکه های کاری و اطمینان از هماهنگی بین بخش های دولتی و غیردولتی با وزن نسبی ۰/۰۴۶ در رتبه دهم و گسترش شبکه ها و انجمن های کارآفرینان با وزن نسبی ۰/۰۴۳ در رتبه یازدهم و ارتباط با مشاوران تخصصی با وزن نسبی ۰/۰۴۲ در رتبه دوازدهم اهمیت قرار دارد.

جدول (۹) نتایج آزمون تی تست

وضعیت	نتیجه معناداری	آزمون یک نمونه‌ای		سطح اطمینان ۹۵ درصد			انحراف معیار	میانگین	شاخص‌ها	ابعاد
		آزمون t	درجه آزادی	سطح معنی‌داری	حد پایینی	حد بالایی				
مطلوب است	نیست	۱/۱۴۵	۱۹۷	۰/۲۵۴	-۰/۰۵۴	۰/۲۰۶	۰/۹۳۱	۳/۰۷۵	عوامل فردی	توسعه کارآفرینی زنان
مطلوب نیست	است	-۳/۲۵۲	۱۹۷	۰/۰۰۱	-۰/۳۶۲	-۰/۰۸۸	۰/۹۷۶	۲/۷۷۴	عوامل شبکه‌ای	
مطلوب است	است	۹/۴۶۴	۱۹۷	۰/۰۰۰	۰/۴۷۷	۰/۷۲۹	۰/۸۹۷	۳/۶۰۳	عوامل محیطی	
مطلوب نیست	است	-۳/۰۷۵	۱۹۷	۰/۰۰۲	-۰/۳۴۵	-۰/۰۷۵	۰/۹۶۲	۲/۷۸۹	عوامل سازمانی	
مطلوب است	نیست	-۰/۸۸۹	۱۹۷	۰/۳۷۵	-۰/۲۲۲	۰/۰۸۴	۱/۰۹۲	۲/۹۳۱	اکولوژی	توسعه پایدار روستایی
مطلوب است	است	۲/۱۱۴	۱۹۷	۰/۰۳۶	۰/۰۰۹	۰/۲۶۸	۰/۹۲۴	۳/۱۳۸	اجتماعی	
مطلوب است	نیست	-۱/۷۶۶	۱۹۷	۰/۰۷۹	-۰/۲۷۰	۰/۰۱۴	۱/۰۱۹	۲/۸۷۲	اقتصادی	

همان‌گونه که از جدول (۹) می‌توان استنباط کرد از آن‌جا که سطح معنی‌داری این آزمون برابر با ۰/۰۵ می‌باشد، لذا فرض H_1 مبتنی بر عدم نرمال بودن وضعیت مؤلفه‌های مورد بررسی رد می‌شود بنابراین با توجه به نرمال بودن مؤلفه‌ها برای بررسی وضعیت مؤلفه‌های توسعه کارآفرینی زنان، توسعه پایدار روستایی از آزمون‌های پارامتریک (آزمون t-test) تک نمونه‌ای استفاده شده است. نتایج نشان می‌دهد که در توسعه کارآفرینی زنان در استان گلستان، عوامل فردی و محیطی از وضعیت مطلوبی برخوردارند اما عوامل شبکه‌ای و سازمانی چندان مطلوب نیستند و در توسعه پایدار روستایی استان گلستان، هر سه مؤلفه‌های اکولوژی، اجتماعی و اقتصادی از وضعیت مطلوبی برخوردارند.

جدول (۱۰) نتایج رابطه‌ی مستقیم و ضرایب معناداری فرضیه مدل پژوهش

فرضیه	روابط علی بین متغیرهای پژوهش	علامت اختصاری	ضریب مسیر (β)	معناداری (T-Value)	نتیجه آزمون
توسعه کارآفرینی زنان ← توسعه پایدار اجتماعی	WED---SSD		۰/۵۳۳	۱۴/۳۶۵	تایید فرضیه

H_0 : توسعه کارآفرینی زنان بر توسعه پایدار روستایی تأثیر ندارد.

H_1 : توسعه کارآفرینی زنان بر توسعه پایدار روستایی تأثیر دارد.

با توجه به جدول (۱۰) می‌توان گفت ضریب استاندارد شده (ضریب مسیر) بین دو متغیر (توسعه کارآفرینی زنان بر توسعه پایدار روستایی) $\beta=۰/۵۳۳$ می‌باشد و ضریب معناداری (آماره تی) بین این دو متغیر نیز $t=۱۴/۳۶۵$ بوده (بیشتر از قدرمطلق ۱,۹۶) که نشان می‌دهد که معنادار است. بنابراین فرضیه H_0 رد و فرضیه H_1 تأیید می‌شود و می‌توان نتیجه گرفت توسعه کارآفرینی زنان بر توسعه پایدار روستایی تأثیر دارد و لذا این فرضیه تأیید خواهد شد.

نتیجه‌گیری

توسعه پایدار روستایی مستلزم وجود نهادهای کارآمد است که برای تحقق اهداف توسعه باید از مناسب‌ترین و مطلوب‌ترین سازماندهی ممکن بهره‌مند باشند، از طرفی در توسعه پایدار روستایی نیز هدف جلب و توسعه مشارکت روستاییان، به خصوص اقشار محروم‌تر روستا، یعنی زنان کارآفرین هستند که در اغلب برنامه‌های پیشین توسعه به نوعی در حاشیه قرار گرفته‌اند. بدون شک دستیابی به اهداف توسعه‌ی محلی پایدار بدون بهره‌گیری مستمر از نیمی از پیکره‌ی جامعه محلی، یعنی زنان امری غیرممکن است.

زنان کارآفرین هرچند همواره با ایفای نقش‌های گسترده و چندگانه خود مشارکت جدی را در امور خانواده و حتی جامعه‌ی خود انجام داده‌اند، اما فعالیت‌های تمام‌نشدنی آن‌ها در تداوم آشکار روابط سلطه میان دو جنس عمدتاً نادیده و بی‌اهمیت گرفته شده است. از طرفی، کارآفرینی موضوعی است که امروزه توجه بیشتر برنامه‌ریزان و مجریان امور کشورهای مختلف را جلب کرده است و اغلب کشورها به این نتیجه رسیده‌اند که برای کسب موفقیت اقتصادی در عرصه ملی و بین‌المللی و عرضه خدمات و تولید محصولات نیاز مبرم به توسعه کارآفرین است تا به عنوان عامل اصلی تغییر و محرک اصلی توسعه، حرکت‌هایی را آغاز کند و منجر به خلاقیت و نوآوری مستمر شود. خلاقیت، نوآوری و کارآفرینی از ارکان اصلی توسعه‌ی پایدار هستند؛ علاوه بر این، کارآفرینی می‌تواند با ارتقای دانش و ظرفیت‌های علمی زنان، آنان را توانمند سازند و با آموزش اصول توسعه مشارکتی و پرورش اعتماد به نفس، به آن‌ها خدمت مؤثری نمایند، زیرا امروزه زنان خلاق، نوآور و مبتکر به عنوان کارآفرینان، منشأ تحولات بزرگی در زمینه‌های صنعتی، تولیدی و خدماتی در عرصه جهانی شده‌اند و نقش آنان به عنوان موتور توسعه اقتصادی و صنعتی، محرک و مشوق سرمایه‌گذاری، عامل ایجاد اشتغال، گزینه اصلی انتقال فناوری و عامل رفع خلل و تنگناهای بازار در جوامع تبیین یافته است. بنابراین، امروزه میزان حضور زنان در بازار کار و مشارکت آنان در فعالیت‌های اقتصادی و اجتماعی به یکی از شاخص‌های مهم توسعه انسانی مبدل گردیده است، زیرا فعالیت اقتصادی زنان رابطه مستقیم با فقر و رفاه اجتماعی دارد و نیز با افزایش فرصت‌های شغلی برای زنان، سطح فرهنگ و آموزش جامعه ارتقاء می‌یابد. به طور کلی می‌توان گفت موفقیت زنان کارآفرین در جوامع نه تنها سبب ایجاد سود اقتصادی می‌شود، بلکه منافع اجتماعی و فرهنگی نیز ایجاد می‌نماید.

بر اساس آنچه در مطالعه‌ی حاضر آمد، نیل به توسعه پایدار روستایی در جهت تحقق برنامه‌های توسعه ملی مستلزم دسترسی برنامه‌ریزان به ابزار مناسب برای سنجش میزان پایداری در توسعه روستاها می‌باشد تا با شناخت جامع و کافی آنان از روستا و ابعاد ناپایداری در توسعه‌ی آن، برنامه‌ریزی دقیق و درستی برای رسیدن به توسعه پایدار روستایی و در نهایت توسعه پایدار ملی صورت گیرد. در مطالعه‌ی حاضر، پس از بررسی ادبیات موجود و نظرات کارشناسی در زمینه سنجش پایداری توسعه روستاها و شاخص‌های مورد استفاده در آن‌ها، چارچوبی به دست آمده است. پرواضح است که صرف انتخاب تعدادی شاخص پایداری از میان شاخص‌های موجود نمی‌تواند فرآیند سنجش پایداری را با موفقیت همراه کند، بلکه این امر مستلزم توجه به سطح مطالعه، تعداد متناسب شاخص‌ها از ابعاد مختلف پایداری، استفاده از تکنیک مناسب برای سنجش پایداری و موارد دیگری است که تا اندازه‌ای بستگی به هنر و خلاقیت محقق و نیز داده‌ها و اطلاعات در دسترس دارد.

پیشنهادات

پیشنهادات کاربردی

کارآفرینی زنان کارآفرین یکی از راهکارهای مهم در جهت استفاده از ظرفیت‌ها و توانمندی‌های جامعه محلی می‌باشد و در صورت وجود سیاست‌ها و برنامه‌ریزی‌های مناسب می‌تواند گام بزرگی در جهت حرکت در مسیر توسعه پایدار روستایی می‌باشد. از آنجایی که بر اساس نتایج به دست آمده در این تحقیق عوامل سازمانی و عوامل شبکه‌ای از وضعیت مطلوبی برخوردار نیستند، پیشنهادات ذیل ارائه می‌گردد:

- فرهنگ‌سازی برای حضور زنان در عرصه‌های اجتماعی و تلاش در مشارکت دادن هرچه بیشتر آنان در فعالیت‌های کارآفرینانه جهت تبادل دانش و اطلاعات؛
- فراهم کردن زمینه لازم برای ورود زنان تحصیل کرده و دانشگاهی به حوزه‌های کسب و کار و اجرای سیاست‌های تشویقی (نظیر اعطای وام و تسهیلات کم‌بهره، معافیت‌های مالیاتی، تسهیل در صدور مجوز فعالیت، حمایت‌های قانونی و ...) برای تشویق آنان به راه‌اندازی مشاغل کوچک و کارآفرینانه؛
- ایجاد فضای لازم برای کارآفرینان زن جهت پیوستن به شبکه‌های کسب و کار، بازاریابی محصولات، شبکه‌ی فروش محصولات و ...؛
- ایجاد یک شبکه‌ی بزرگ کارآفرینی در سطح استان جهت ایجاد مراکز کارآفرینی برای معرفی کارآفرینان برتر، سهولت دسترسی به آنها و برقراری ارتباط میان افراد و شرکت‌ها.
- ارائه اطلاعات به روز بازار به منظور رفع مشکلات زنان کارآفرین در دسترسی به بازار و یافتن تأمین‌کنندگان مناسب.

پیشنهادات آتی

- با توجه به مطالب ذکر شده پیشنهاد می‌شود در سنجش پایداری روستاها از شاخص‌هایی استفاده گردد که با توجه به شرایط مورد مطالعه بیانگر میزان پایداری ابعاد مختلف توسعه باشند.
- همچنین پیشنهاد می‌شود که مطالعات بیشتری در این زمینه صورت گیرد و سعی شود مطالعات موردی (یک منطقه به خصوص) در این زمینه انجام شود.
- انجام تحقیق در رابطه با توسعه کارآفرینی زنان با دیگر ابعاد توسعه پایدار (اجتماعی، سیاسی، اقتصادی، شهری)

منابع

احمد پورداریانی، محمود. (۱۳۸۰). کارآفرینی (تعاریف، نظریات و الگوها). نشر کتاب ۵۷. چاپ اول. تهران.
 ربیعی، علی؛ نظریان، زهرا. (۱۳۹۲). بررسی موانع کارآفرینی زنان تحصیل کرده دانشگاهی ایران. ابتکار و خلاقیت در علوم انسانی. ۲ (۴): ۱-۲۵.
 رضائی‌مقدم، کریم؛ نعمت‌پور، لیلیا. (۱۳۹۳). فعالیت در تشکلهای تولیدی ورمی کمپوست. راهکاری برای توانمندسازی زنان کارآفرین: مطالعه موردی استان فارس. فصل‌نامه روستا و توسعه. ۱۷(۳): ۱۰۳-۸۳.

- زارع، باقر؛ میرباقری، احمد. (۱۳۹۱). مطالعه‌ی عوامل فردی - اجتماعی مؤثر بر گرایش به مشارکت زنان کارآفرین در صندوق اعتبارات خرد استان مازندران. فصل‌نامه علمی - پژوهشی رفاه اجتماعی، ۱۲(۴۶): ۳۹۹-۴۳۱.
- زرافشانی، کیا؛ رستمی، فرید؛ خوش‌مرام، مجید؛ شیری، ناصر. (۱۳۹۳). نقدی بر ساختار صندوق‌های اعتبارات خرد در خوداشتغالی زنان کارآفرین. نشریه کارآفرینی در کشاورزی. ۱۱(۳): ۱۲۹-۱۲۱.
- طالب، محمد؛ نجفی اصل، زهرا. (۱۳۸۶). پیامدهای اعتبارات خرد روستایی بر توانمندسازی اقتصادی زنان سرپرست خانوار: نگاهی به نتایج طرح ضرت زینب کبری (س) در روستاهای بوبین‌زهرا. فصل‌نامه روستا و توسعه. ۱۰(۳): ۱-۲۶.
- علاءالدینی، پدram؛ جلالی موسوی، آرام. (۱۳۸۹). ارزیابی اثربخشی برنامه‌ی پشتیبانی خدمات مالی خرد و صندوق اعتبارات خرد زنان کارآفرین در ایران. توسعه روستایی. ۲(۲): ۶۱-۷۶.
- علیرضائزاد، سعید؛ جابری، شاهین. (۱۳۹۰). پول، جنسیت، توسعه: مطالعه موردی صندوق اعتبارات خرد زنان زنبوردار رامه. فصل‌نامه برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی. ۷: ۱۹۱-۲۳۱.
- فال‌سلیمان، محمد؛ حجتی‌پور، محسن. (۱۳۹۲). واکاوی نقش زنان در توسعه‌ی محلی پایدار. رویکردی زیست-شناختی در احیاء منابع زیست محیطی. مطالعات زنان. ۱۱(۳): ۳۷-۵۲.
- فقیری، محمد؛ زرافشانی، کریم؛ علی‌بیگی، احمد. (۱۳۹۳). بررسی تأثیر صندوق‌های اعتبارات خرد بر توانمندسازی زنان کارآفرین استان کرمانشاه. فصل‌نامه روستا و توسعه. ۱۷(۳): ۱-۲۲.
- فاضل‌بیگی، محمد مهدی و غلامرضا یآوری. (۱۳۸۸). تعاون روستایی سرآغازی بر توسعه کارآفرینی. مجله تعاون. ۲۰۴ و ۲۰۵: ۴۱-۶۲.
- فراهانی، حسین و حاجی‌حسینی، علی. (۱۳۹۰). نقش کارآفرینی روستایی در توسعه پایدار روستایی. مجموعه مقالات اولین همایش ملی جغرافیا و برنامه‌ریزی توسعه روستایی. همدان. صص ۱-۱۴.
- محمدی یگانه، باقر؛ چراغی، محمد؛ احمدی، کریم. (۱۳۹۳). بررسی آثار اعتبارات خرد بر توانمندسازی اقتصادی فقرای روستایی، مطالعه موردی: دهستان غنی‌بیگللو. شهرستان زنجان. جغرافیا و توسعه. ۳۵: ۲۴۷-۲۳۳.
- منصورآبادی، فرهاد؛ کرمی، علی. (۱۳۸۵). پیامدهای توسعه بر وضعیت اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی زنان کارآفرین: مطالعه موردی در استان فارس. مجله علوم اجتماعی و انسانی دانشگاه شیراز. ۲۴(۲): ۱۰۷-۱۲۸.
- نامجویان شیرازی، زهرا. ۱۳۹۳. قابلیت صندوق‌های اعتبارات خرد زنان کارآفرین در توسعه کارآفرینی و کسب و کارهای کوچک. نشریه کارآفرینی در کشاورزی. ۱۱(۳): ۶۵-۸۲.
- هاشمی، سید سعید و همکاران. (۱۳۹۰). تبیین نقش دهیاری‌ها و شوراهای اسلامی در توسعه کارآفرینی روستایی (مطالعه موردی: بهاباد استان یزد). فصل‌نامه پژوهش‌های روستایی. ۲(۱): ۹۳-۱۱۴.
- یاری‌ارکودل، علی؛ پویافر، احمد؛ فواندی، فرید؛ نوش‌آفرین، باقر. (۱۳۹۰). نقش صندوق‌های اعتباری خرد بر مدیریت پایدار منابع طبیعی (مطالعه موردی پروژه بین‌المللی ترسیب کربن). فصل‌نامه جنگل و مرتع. ۸۹: ۶۸-۷۳.
- Green, E. P., Blattman, C, Jamison, J, and Annan, J. (2015). **Women's entrepreneurship and intimate partner violence: A cluster randomized trial of microenterprise assistance and partner participation in post-conflict Uganda** (SSM-D-14-01580R1). *Social Science & Medicine*, 133, 177-188
- Abotaleb, V (2008): **An introduction to current opportunities in investment and involvement in Iran countru agriculture sector**, Retrieved December 11. 2008. From.

- Allen, J. C et al (2003): **Examination of Community Action Field Theory Model for Locality Based Entrepreneurship**. Paper Presented at the Annual Rural Sociological Society Meeting, Montreal, Canada.
- Archibong, C. A (2004): **Thechnology, infrastructure and entrepreneurship: Role of the government in bulding a sustainable economy**, School of Business and Economics North Caroliana & T State University. PP: 451-456.
- Chowdhury, M. S (2007): **Overcoming Entrepreneurship Development Constraints: the Case of Bangladesh**, Journal of Enterprising Communities: People and Places in the Global Economy, **1(3)**, 240-251.
- Duane, G. A (2000): "**Management and organization**." Ohio: South-western.
- Habbershon, T. G, Pistrui, J and McGrann, M (2006). **Enterprising Families: Mindset and Methods for Wealth Acceleration in a Dynamic Marketplace**.
- Hall, A., Melin, L and Nordqvist, M (2001): **Entrepreneurship as Radical Change in the Family Business: Exploring the Role of Cultural Patterns**, Family Business Review, **14**: 193-208.
- Kazemi, M (2008): **Assessing entrepreneurship by industrial managers, casual study: Khorasan Province**, Science and Dvelopment Magazine.
- Markley, D, M (2005): **Local Strategies for responding to rural restructuring: The role of entrepreneurship**, Globalization and Restructuring in rural America Conference ERS_USDA, Washington D.C.
- Najarzadeh, M & Rezvani, M. R. (2009). **Study and Analysis of Villagers, Background Knowledge on Entrepreneurship in the Process of Rural Development Case Study: 1(2)**, 161-182
- Otto, M. (2009): **Green: challenges and Opportunities for Business Growing Green: Challenges and opportunities for Busiess**, United Nations climate chage conference dec 7- dec 18.